

MIKESY GÁBOR

Egységesítés a földrajzi nevek használatában

Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1990-es évek, 3. rész

Az új helyesírási szabályzat

A földrajzi nevek helyesírásának új részletes szabályzata 1998-ban jelent meg *A földrajzi nevek helyesírása* címmel (Fnh.) az Akadémiai Kiadónál, és ezzel az utoljára 1965-ben megjelent részletes szabályozás, a Fönmisz. helyére lépett.¹ A Földrajzinév-bizottság (FNB) több ülésen részletesen áttanulmányozta a tervezett kiadványt, amelyet a kérdéskörben hosszú évtizedek óta együttműködő és az 1965. évi szabályzatból is oroszánrészt vállalt Fábian Pál, Földi Ervin és ifj. Hőnyi Ede hármas készített elő. Ők ezúttal szerzőként jegyezték a művet, az előzményen az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal (ÁFTH) Földrajzinév-bizottsága mint testület szerepelt a címlapon. A belső borítón felsorolták azokat a bizottságokat, amelyek megtárgyalták és jóváhagyták a szabályzatot: „*E szabályzat közzétételével egyetértett a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottsága, Földrajz I. és II. Tudományos Bizottsága, valamint a Földművelésügyi Minisztériumban működő tárcaközi Földrajzinév-bizottság.*” A külső borítón ezek közül kettő tűnik fel, a Magyar Nyelvi Bizottság és a Földrajzinév-bizottság. A szabályzat különös hangsúlyt fektetett arra, hogy minden tekintetben harmonizáljon az akadémiai helyesírás (Akh.) földrajzi nevekkal foglalkozó fejezetével. Ennek 12 pontjával szemben az Fnh. 69 pontban részletezi a tudnivalókat. Ezzel kapcsolatos a bizottságokban egyetlen visszatérő kritika is: jó lenne egyszerűsíteni. A szerzők – elsősorban a más szaknyelvek helyesírása

■ *A földrajzi nevek új helyesírási szabályzatának címlapja*

ban is érdemeket szerzett Fábíán Pál – válasza az volt, hogy a nyelvünk és a földrajzi nevek rendszere bonyolult, és a kiadvány alapvetően a hivatásszerű alkalmazóknak szól, nem a nagyközönségnek, a hosszan formálódott helyesírási elveket – különösképpen a jelentést tükröző névírást – nem lehet sutba dobni.²

A helyesírási szabályzat új kiadására több szempontból is égető szükség volt. A korábbi részletes szabályozás eleve egy szűk szakmai

1 A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai. Kidolg. és összeáll.: FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – IFJ. HÖNYI EDE. Bp., 1965 (= Fönmisz.). MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1960-as évek. *Catastrum*, 8. (2021) 3:52–64.

2. Fábián Pál szakmai munkásságára (arcképpel) l. lánya visszaemlékezését az Anyanyelvcsavar (= Anyanyelvcsavar blog) blogon: „Egész életét a magyar nyelvtudomány művelésének szentelte” (https://anyanyelvcsavar.blog.hu/2023/06/30/_egesz_életet_a_magyar_nyelvtudomány_művelésének_szentelte)

közönséget megcélzó kiadvány volt, amelyet a kiadás utáni 33 évben nem követett újranomás, így elérhetetlen volt. Korábban a térképész szakma egy nagy vállalat köré összpontosult, ahol a helyesírási követelményeket magas szinten érvényesítették, és ahol a változásokról első kézből értesültek, szoros munkakapcsolat lévén a Kartográfiai Vállalat (KV) és az FNB között. A nagyközönség, a sajtó, a tankönyvek szerzői gyakorlatilag kivétel nélkül a KV termékein keresztül találkozhattak olyan földrajzi nevekkal, amelyek helyesírási problémákat okozhattak, de nem volt hivatalos nyilvántartásuk (mint például a helységnévtárak vagy utcanévjegyzékek), így például a magyar

mikrotoponimák, a félig magyar földrajzi nevek vagy a távoli földrészek részletei. Az 1990-es években tucatszám jelentkeztek térképészeti magánvállalkozások, útleírásokkal is foglalkozó könyvkiadók stb., amelyeket az akadémiai helyesírás földrajzi neveket érintő általános szabályozása nem elégíthetett ki.

Ezeknél súlyosabb ok, hogy a gyakorlat és a történelem számos ponton elavulttá tette a korábbi szabályzatot. 1965 után teljes földrajzinév-típusok egységesítése történt meg, amelyek közül jelentőségében kiemelkedik a településrészek írásmódja és a víznevek standardizálása.³ Fejlődött a terminológia. A példaanyag jelentős részét a történelem tette süllyesztőbe (*Csehszlovák Szocialista Köztársaság, Spanyol Nyugat-Szahara, Marx tér, Vörös Csillag Tsz., Lenin Kohászati Művek* stb.), továbbá erősen frissíteni kellett a függelékben tételesen felsorolt földrajzi köznevek állományát. Ugyanis az FNB munkája közben, a *Földrajzinév-tár* című sorozat szerkesztése (1978–1981) során,⁴ új atlaszokon, turisztatérképeken és nyelvészeti névgyűjtésekben hatalmas mennyiségű új névanyag került felszínre, amely számos megoldandó problémát hordozott magában, de főleg frissítették a példaanyagot és a mutatók állományait. Az így megalapozott változások alapvető szinten már tükröződtek az akadémiai helyesírás 11. kiadásában, azonban a részletes szabályozás kidolgozása még váratott magára.⁵ Az FNB a 16. ülésén (1993) már elfogadott egy hiánypótló, ám csak a településnévi és utcanévi írásmódokat taglaló szabályzatot az Akh.-val összhangban. Az új szabályzatot megalapozó, nagy mennyiségű névadatot feltáró, kicédulázó munkát a Földmérési és Távérzékelési Intézet és a KV munkatársai hajtották végre.

A terminológiai rész legnagyobb újítása az „igazgatási név” kategória kiiktatása. A kategória meglétének jelentős részben eleve az volt az oka, hogy a korai FNB nem kapott sem

Fábian Pál

■ Fábian Pál (1922–2008) fényképe az Anyanyelvcsavar blogon

3 MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1970-es évek (2. rész). *Catastrum*, 9. (2022) 4:55–64.

4 Magyarország földrajzinév-tára, II. Szerk.: FÖLDI ERVIN. Bp., 1978–1981 [19 megyei kötet].

5 A magyar helyesírás szabályai. Tizenegyedik kiadás. Bp., 1984.

mandátumot, sem véleményezési szerepkört a magyar helységek, helységrészek, megyék, járások stb. nevének meghatározásában. A hivatalos szóhasználatban hosszan elkülönült a földrajzi név és az államigazgatási név fogalma. Az utóbbiba csak magyarországi nevek tartoztak. Az igazgatási név annyival szélesebb kategória a Fönmisz. szerint, hogy magába foglalta az államneveket, azaz az országok teljes vagy hivatalos neveit az államformákkal (pl. *Francia Köztársaság*), az államrészneveket szintén a világra kiterjedő érvénnyel (pl. *Utrecht tartomány*, *Vajdaság*), illetve mindezeket történelmi kontextusban (*Hajdú vármegye*, *Szörényi bánság*). A fogalmi és illetékességbeli elkülönülés jegyében a Fönmisz. nem vonta kétségbe a helységnévtárak által közölt alakok hivatalosságát, így a járások nevét erre való hivatkozással kis kezdőbetűvel rendelte írni (*vasvári járás*), a helység résznevek körében pedig kimondva csak a helységnévtárban nem szereplő nevekkel foglalkozott (pl. *Víziváros*, *Alsóbélatelep*). Valószínűleg az igazgatási név kategória léte okozta azokat a redundanciákat is, miszerint például a *puszta* és a *tanya* szavakkal képzett nevek nem az általános szabályok szerint, hanem a köznyelvi helyesírás mintájára *Horváth-puszta* és *Gubik-tanya*

alakokat javasolt a Fönmisz., hiszen a földrajzi köznév a kötetbeli meghatározása szerint a földrajzi neveknek a földrajzi fogalmat jelölő része (vagyis nem az igazgatási nevéké). Az Fnh.-ban nem különülnek el ezek a névtípusok illetékesség szerint, tehát természetesen valamennyi közigazgatási avagy államrész névhez nagy kezdőbetűt rendel (különös ironiája a sorsnak, hogy éppen akkor nem voltak járások Magyarországon), és a helység részek teljes állományára fogalmazza meg a szabályokat, a *puszta* és a *tanya* utótagok a telepekkel, szállásokkal, majorokkal stb. azonos szabályok szerint írandók. Az 1995. évi, de különösen a 2003. évi helységnévtár messzemenőig figyelembe vette a helyesírási elveket a településrészek neveit illetően is (egybeírás mint általános alapelv: *Ivánfahegyalja*, *Külsőkishomok*, *Madarasiszállás* stb., jól meghatározott kivételekkel: *III. körzet*, *Zsóri-üdülőtelep*, *Szabó Sándor-telep* stb.). Sajnos a legújabb gyakorlatban ismét a rendezetlenség uralkodott el.

Mindkét terminológiában a tag és elem (továbbá egytagú-többtagú, egyelemű-többelemű) szavak tulajdonképpen szinonimaként szerepelnek, jóllehet a szakirodalom jelentős része indokoltan különbséget tesz. Az Fnh. nem fejt ki a véleményét erről, de érezhetően

Alpek-tanya (helyesen *Alpektanya*, Alap)
Alsó-Katalin telep (*Alsókatalintelep*,
 Bátönyterenye)
Belső újtelep (*Belsőújtelep*, Békéssám-
 son)
Bogár tanya (*Bogártanya*, Dénesfa)
Eperjes tanya (*Eperjestanya*, Mező-
 nagymihály)
Erdő dűlő (*Erdődűlő*, Apostag)
Felső-Fok (*Felsőfok*, Dunaföldvár)
Felső-Homokerdő (*Felsőhomokerdő*,
 Dunaföldvár)
Felső-Katalin telep (*Felsőkatalintelep*,
 Bátönyterenye)
Hosszúhegy-liget (*Hosszúhegyliget* Ne-
 mesnádudvar)
Kis-Szőlővölgy (*Kisszőlővölgy*, Kazinc-
 barcika)

Kis-Uraj kertek (*Kisurajkertek*, Ózd)
Kossuth-telep (*Kossuthtelep*, Perkáta)
Nagy-Bondor dűlő (*Nagybondordűlő*,
 Kazincbarcika)
Nagy-Szőlővölgy (*Nagyszőlővölgy* Ka-
 zincbarcika)
Papok dűlője (*Papokdűlője*, Csabdi)
Platános liget (*Platánosliget*, Csabdi)
Sertéstenyésző telep (*Sertéstenyészőtö-
 lep*, Sajószöged)
Sirató üdülő-telep (*Sirató-üdülőtelep*,
 Békésszentandrás)
Szemcsei szőlőhegy (*Szemcseiszőlőhegy*,
 Tamási)
Szentpéter szőlőhegy (*Szentpétterszőlő-
 hegy*)
Világos-puszta (*Világospuszta*, Bátöny-
 terenye),

elindult abba az irányba, hogy tagnak a nevek szerkesztése/elemzése szempontjából elkülönülő, értelmes része tekinthető: „Az egytagú vagy egyelemű nevek tulajdonnévi jellegét a tulajdonnevekre kötelező nagybetűs kezdés mindig biztosítja: Debrecen, Tisza, ...” (Fönmisz. 9.), ezzel szemben „Az egytagú nevek tulajdonnévi jellegét a tulajdonnevekre kötelező nagybetűs kezdés mindig biztosítja: Debrecen, Tisza, ...” (Fnh. 19.). Máshol „A több elemből álló magyar nyelvű helységneveket egybeírjuk: Hódmezővásárhely, Kiskundorozsma, ...” (Fönmisz. 15.), ezzel szemben „A több tagból álló magyar nyelvű helységneveket egybeírjuk: Aggtelek, Cserkeszőlő, ...” (Fnh. 35.).

Az Általános alapelvek fejezet – a nehézségeket jelző visszajelzések alapján – két jelentős szakasszal bővült. A földrajzi nevek bővülése azt taglalja, hogyan befolyásolja a többtagú földrajzi nevek írásképét az, hogy a meglévő szerkezet az elejére kap egy földrajzi jelzőt vagy a végére egy földrajzi köznevet. A középre került köznévi elem aszerint tartja meg vagy veszíti el a nagy kezdőbetűt. A Hárs-hegy előtaggal bővülve a Nagy-Hárs-hegy alakot kapja, a Dél-Kínáról elnevezett tenger a Dél-kínai-tengert. A földrajzinév-írás és a közszói helyesírás kapcsolata és különbségei az azonos alapelvek ellenére magyarázatot igényeltek: a köznyelvben összetett szónak vagy szószerkezetnek minősülő egységek közül földrajzi névvé válva a tulajdonnévi jelleg érzékeltetése az írásképpen is megvalósul, aszerint, hogy földrajzi névként hogyan lesz elemezhető: *kőhegy* > *Kő-hegy*; *nagy homoksivatag* > *Nagy-homoksivatag*; *szép lány* > *Széplány*; *Ne kaszáld!* > *Nekaszáld*.

További pontokon is történt változás. Néhány pontban a Fönmisz. a földrajzi jellegű jelzők és földrajzi köznevek kötőjellel való kapcsolódását tartotta erősebb szabálynak, az Fnh.-ban viszont a névadó motiváció közszói írásmódja erősebben határozta meg a kapcsolódás módját. Ha különírt közszói elemekhez kapcsolódott a földrajzi köznév, azt az új szabály szóközzel fűzte hozzá, ugyanis a kötőjel az általános helyesírási elvek szerint a szorosabban kapcsolódó szavak közé illeszthető. A Fönmisz. példái: *Kő alatti-szőlő*, *Pástra járó-*

dűlő, *Maud királyné-föld* stb., ezzel szemben ezeket hozza az Fnh.: *Szőlő alja dűlő*, *Határra járó dűlő*, *Mária asszony sziget* stb. Hasonlóképpen az előtaggal bővülés eseteiben is: *Alsó-Ördög küllője*, *Felső-Keveset érő*, *Nagy-Bagó alatti* (Fönmisz.) → *Alsó Dunára dűlő*, *Kis Bagota alja*, *Külső István bíró* (Fnh.). Egyszerűsítési szándékából ered, egyszersmind a spontán kialakuló gyakorlatot szentesítette az az új szabály, hogy az utcanevékben előforduló, alapesetben kötőjellel írandó alakokat egybe kell írni: *Csörsz-árok utca* > *Csörszárók utca*; *Ferenc-hegyi út* > *Ferenchegyi út*.

Kiegészült a szabályzat több praktikus részével: az egyes pontokban előforduló példák mutatójával, a függelékben a települési írásmódok áttekintésével, illetve a szabálypontok szerkezetébe bevezették a vegyes írásmódú tagokból álló nevek csoportját a korábban szórva előforduló esetekre. Azok a ritka, többnyire bonyolult szerkesztésű nevek kerültek ide, amelyekben több alapelv érvényesül, vagy ad hoc vesztek el a nevek az eredeti alapalakjukat: *Kutasérparti-Alsó-csatorna*, *Rák (Bánfalvi)-patak*, *Alsó Vas Mihály-dűlő* stb.

Mindkét szabályzat listázza az – adott ismeretek szerint – összes kötőjellel kapcsolandó földrajzi köznevet, csak hogy a két állomány között óriási különbség van. A Fönmisz. listájának alapját szótárak és szakirodalmi kutatások alapozták meg, benne minden olyan szóval, amelyet a nyelvészeti, néprajzi, történelmi (helytörténeti) és földrajzi kiadványok helyeztek, földrajzi jellegekkel kapcsolatba hoztak, illetve olyanokat, amelyeket a térképi névállományból vélt vagy valós tagolás alapján vettek el. Az új kiadványban viszont csak azok kaptak helyet, amelyek konkrét névadatokban kerültek elő, a szakértők élő földrajzi köznévnek minősítették, és az új szabályok szerint is kötőjellel kapcsolódnak. Jelentősen kiegészült az állomány az újabb földrajzi és ágazati szakirodalom terminusaival (belvízcsatorna, palahegység, self, síkvidék stb.) és akkurátusan számba vette az ún. összetett földrajzi közneveket (tehát például a *föld* mellett megjelennek az *erdőföld*, *hereföld*, *irtásföld*, *kenderföld*, *szántóföld*, *telekföld* stb. alakok is). Az össze-

<u>carina</u> 3	cédrus 4
<u>cege</u> 1	cégérfa 4
<u>cifra</u> 4	ciglés 3
<u>cigle</u> 4	cikó 4 [vö. cikola]
<u>ciheres</u> 3	cikola 4 [vö. cikó]
<u>cikó</u> 4	csádé 4 [vö. csáté]
<u>cikola</u> 4	csalános 3 [vö. csanános, csollányos]
<u>cíp</u> 1	csalit 3 [vö. csarit]
<u>cirhe</u> 3	csanános 3 [vö. csalános, csollányos]
<u>copáka</u> 5	csapás 3
<u>csádé</u> 4	marhacsapás
<u>csalit</u> 3	ménescsapás
<u>csapás</u> 3	tehénscsapás
<u>csaplya</u> 3, 4	csapat 3
<u>csapó föld</u> 5	csárdahely 3
<u>csáté</u> 4	csarit 3 [vö. csalit]
<u>csatorna</u> 1	csarita 3
	csáté 4 [vö. csádé]
	csatorna 1

■ Kötőjellel kapcsolódó földrajzi köznevek listája az 1965. évi és az 1998. évi helyesírási szabályzatban (részlet; pirossal aláhúzva az újabb szabályzathoz kimaradók)

tartozó szavakat (pl. nyelvjárási alakváltozatokat) egymáshoz utalja (pl. *gerind* [vö. *gerend*, *gerénd*, *girind*, *gorond*, *görönd*]). A felfrissített lista jelentős segítséget nyújt a névírás gyakorlatában.

A Fönmisz. anyagának mintegy másfélszer darabjából a felülvizsgálat során közel a fele kiesett, például *abos*, *acat*, *acatos*, *acintos*, *ágár*, *ágyás*, *ajakas*, *akur*, *apoka*, *arr*, *ásovány*, *aszalvány*, *aszat*, *aszúpatak*, *átjáró*, *avar* csak az *a-* és *á-* kezdetű szavak közül.

A határokon túli magyar helynevek

Kétségtől a határokon túli magyar helységnevek ügye volt az, amelyre a rendszerváltást követően a legtöbb energiát fordította az FNB, és amely leginkább közérdeklődésre tartott számot. Az elején le kell szögezni, hogy végső soron a bizottság nem tudott a változások motorja lenni, mert nem akart elhamarkodottan leegyszerűsítő döntéseket hozni, viszont saját

főállású munkatársak híján esélye sem volt megbirkózni a sok ezer településsel, amelyek többségének legutóbbi hivatalos magyar nevét az Országos Községi Törzskönyvbizottság (OKTB) állapította meg a századelőn, majd Kárpátalja vonatkozásában a 2. bécsi döntés után is. A kérdést nemcsak az OKTB túlkapásainak kritikája tette nehezzé, hanem az utódállamok merőben eltérő közigazgatási gyakorlata, a számos településszervezési változás (így a trianoni békeszerződést követő községegyesítések és önállósodások), a helyesírási modernizálás, de leginkább az, hogy képtelenség volt Budapestről megítélni, mely névalakok mögött volt valós névhasználat, mely névalakokat lehetett volna a történelmi variánsok rétegébe helyezni. A határokon túli magyar szervezetekkel való egyeztetést is feltétlenül szükségesnek tartotta a bizottság.

A szabadságra (1989 közepéig a KV gyakorlatilag monopóliumot élvezett a kereskedelmi célú térképkiadásban) gyorsan és rugalmasan reagáló térképész magáncégek hamar megjelentek a piacon a szomszédos országokat és régiókat magyar földrajzi nevekkkel bemutató, valóban hiánypótló térképeikkel. Az új világban a nevek szakmai véleményezése viszont elmaradhatott. 2000-ben Földi Ervin keserűen állapította meg: „a térképkiadási monopólium megszűnése következtében – elsősorban a külföldi földrajzi nevek területén – csökkent a bizottsági javaslatok érvényesülésének esélye. A rendszerváltozás következtében kialakult pluralista térképkészítési helyzetben egyre gyakrabban jelennek meg előzmény nélküli magyar nevek. Így a magyar, illetve magyaros nevek használatában a közelmúltban megjelent néhány térkép magyarországi, határon túli területekre eső és tőlünk távolabb fekvő részletek esetében egyaránt radikálisan új névhasználati elveket valósít meg, melyek lényegében eddig térképeken elő nem fordult magyar nevek megjelenésével járnak. Az ezeken a térképeken alkalmazott nevek némelyike szándékosan tér el ismert bizottsági javaslatoktól, illetve a korábbi bizottság állásfoglalásait tükröző névhasználatról, tehát bizonyos újabb térképek készítői Bi-

*zottságunk széles körben egyébként sem ismert állásfoglalásait nem tekintik irányadónak.*⁶ Nem szabad elhallgatni azt sem, hogy a bizottságnak és különösen Földi Ervin elnöknek azt az álláspontját, hogy az 1913. évi helységnévtár névanyaga nem ültethető át kellő mérlegelés nélkül a térképészeti gyakorlatba, több helyen nemzetietlen gondolkodásként értelmezték. Valójában Földi Ervin erősen támogatott minden olyan törekvést, hogy szakmailag megalapozott névanyag kerüljön a térképekre, hivatalos dokumentumokba, vasúti tájékoztatásba stb. Részt vett 1991-ben a kárpátaljai magyar nevek hivatalossá tételét előkészítő és az első két helység (*Eszeny* és *Tiszaásvány*) magyar nevét rehabilitáló tanácskozásokon. Messze-menőig támogatta, szakmai tanácsokkal látta el és lektorálta a korszak kiemelkedő nővér szakmai alkotását, Lelkes Györgynek az egész történelmi Magyarország helységnévállományát aktuálisan bemutató szótárát.⁷ Önként elvégezte az 1994. évi szlovák „táblatörvény” névlistájának kritikáját, amely csak azért nem lett az FNB határozata, mert a bizottságnak nincs és nem is volt mandátuma más országok törvényeit véleményezni. A bizottságot kívülről és belülről egyaránt több alkalommal kérték általános állásfoglalás kiadására, a térképészeti oldalon kívül például a belügyminiszter is, mert az egységes anyakönyvezési gyakorlat kialakítása is igényelte ezt.

Első lépésként 1995-ben a bizottság csak a helyesírási egységesítésről adott ki állásfoglalást és tételes listát (l. a Függelék), továbbá határozatban kötelezte saját magát, hogy névjegyzéket készít az általános és térképi használatra szánt határon túli magyar helységnevekről (20/278. számú határozat), továbbá állásfoglalást ezek használatának általános kérdéseiről (22/284.). Az égető helyzetben Földi Ervin egy hangsúlyozottan ideiglenes állásfoglalást készített elő, amely az 1913. évi helységnévtárat vette alapul, és az ottani adatok

használatával kapcsolatos szempontrendszert rögzíti, azonban „végleges megoldásnak azt tartja, ha olyan jegyzék készül, amely megkülönbözteti a helységneveknek a magyar névkincs szempontjából meglévő különféle rétegeit”.⁸ Az állásfoglalás nem kívánja megszabni, hogy a szerkesztő idegen nyelvű, magyar vagy kettős névírást használjon a térkép célja szerint. A helyesírás modernizálásán túl a következőkre hívja fel a figyelmet. A községek egyesítésekor előálló helyzetek kezelése, például a felvidéki, 1913-ban még *Pódafa*, *Lidértejed*, *Csenkeszfa* és *Hegyéte* községek egyesítésével keletkezett helység nevéül azt a *Hegyétét* célszerű választani, amelynek szlovák megfelelője az aktuális hivatalos név.⁹ Azokat a Kárpátalján bekövetkezett hivatalos névváltozásokat, amelyeket az 1944. évi helységnévtár rögzít, figyelembe kell venni. A nem törzskönyvezett négy vármegye területén nem kell ragaszkodni a magyaros hangjelöléshez (pl. *Bjelipotok* > *Biely Potok*). Az 1913 után előállt homonímia elkerülése sürgősségtelen (pl. az 1950-ben *Alsóméra* és *Felsőméra* egyesítésével létrejött *Mérát* nem kell megkülönböztetni a hagyományos Kolozs megyei *Mérától*). Megjegyzem, az állásfoglalásból sajnálatosan hiányzik az aktuálisan helyben használt és kodifikált magyar nevek figyelembevétele (pl. az 1913. évi *Özörény* nevet helyben nem is ismerik, a lakosság kizárólag a *Gömörhorka* nevet használja). A bizottság 1996-ban három ülésen tárgyalta az anyagot, de határozat nem született. A határozatot megalapozandó egy munkabizottság létesült, de ennek a működése hamar kifulladt a szükséges kapacitás és az erősen eltérő szempontok miatt. Az elnökön kívül C. Tóth János bizottsági tag (Határon Túli Magyarok Hivatala), Hajdú-Moharos József és Lelkes György külső szakértők voltak a tagjai. Az FNB-ülésekről két hangsúlyos alapelvet rögzített a jegyzőkönyv: a helyi szervezetekkel való egyeztetést, és azt, hogy a magyar névalak értékének meg-

6 Jegyzőkönyv a Földrajzinév-bizottság 2000. május 15-én tartott 35. üléséről. Kézirat. Lechner Nonprofit Kft.

7 LELKES GYÖRGY: *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Bp., 1992.

8 Állásfoglalás a történelmi Magyarország mai határokon kívüli helységneveinek térképi használatáról. Tárcaközi Földrajzinév-bizottság, 23. ülés. Kézirat. Lechner Nonprofit Kft.

9 A községegyesítés megszűnt. Pódafa, Lidértejed és Csenkeszfa ismét Pódatejed néven szerepel.

■ Komárom névvariációi különböző térképeken az 1990-es évekből¹⁰

ítélésekor nem szabad figyelembe venni, hogy aktuálisan van-e magyar lakosság a településen.

Konkrét állásfoglalásokra (mint oly sokszor) a vasúttársaság felől érkezett igény, miután a parlamentben is téma volt, hogy a tájékoztatásban ne csak a hivatalos állomásnevek, hanem a magyar alakok is elhangozzanak. A legerősebb vitát – egyszersmind a bizottság máig legtöbbször vitatott döntését – a komáromi ügy váltotta ki 1995-ben, ugyanis a Duna mindkét oldalán lévő városnak van állomása, és számos más helyen is problémát okozott a névazonosság. Az újabban sokféle alakban használt város neve korábban is napirenden volt, de döntés nem született. A felkért szakértők a *Révkomárom* alak történeti hitelességéről és felelődségéről számoltak be, különösen az MTI helyi tudósítója tényként beszélt a *Révkomárom* alak helyi és az MTI-ben elfogadott használatáról. Többek óvakodása ellenére (például a meghívottként jelenlévő Lelkes György szerint a történelmi hűség azt kívánná meg, hogy a magyarországi oldalon lévő város nevét változtassák vissza az 1920 után egy ideig használt *Komáromújváros*-ra) többség formálódott a *Révkomárom* mellett. Sajnos a máskor evidenciaként kezelt szempont, a helyi szervezetekkel való egyeztetés, elmaradt. Ugyan-

akkor a szintén kettévágott Sátoraljaújhely Ronyván túli részére (*Slovenské Nové Mesto*) – mind a mai napig – nem sikerült megoldást találni, ugyanis a helyben használt *Újhely Torontál* megyében már foglalt volt.

Nemzetközi ügyek

Az Egyesült Nemzetek Földrajzinév-szakértői Csoportja (angol rövidítéssel UNGEGN) Kelet-, Közép- és Délkelet-európai divíziójának (ECSEED) elnöki szerepét 1992 szeptemberétől vette át Magyarország Csehszlovákiától egy ötéves ciklusra.¹¹ A hivatalos átvétel az ENSZ 6. Földrajzinév-egységesítési Konferencián (6th UNCSGN) történt.¹² Az FNB elnöki tisztét betöltő Földi Ervin ekkor már éppen nyugdíjában volt. A divízió koordinátora Pokoly Béla lett, aki tulajdonképpen már ilyen minőségben vett részt a konferencián. Földrajzi nevek tekintetében az 5. konferencia (Montreal, 1987) óta Magyarországon mélyre ható változások voltak: kormányrendelet a hivatalos földrajzi nevekről, az FNB tárcaközi kormánybizottsági státusza, önkormányzati törvény, törvény a fővárosról, egyes megyenevek megváltozása, digitális adatbázis stb. Ezekről a *Catastrum* korábbi számaiban részletes leírás olvasható.¹³ A bizottság elnöke és titkára, azaz Földi Ervin és Pokoly Béla rendkívül részletes, 15 oldalas jelentésben tájékoztatták a nemzetközi közösséget a rendszerváltozás utáni helyzetben aktuális jogszabályi háttérrel, a releváns adatgazda intézményekről, a fontosabb névváltozásokról, a nemzetiségi nevek elismeréséről.¹⁴ Pokoly a konferencia elé tárta a szomszédos országok magyarlakta helyeinek földrajzi neveivel kapcsolatos – korábban kvázi tabunak számító – problemati-

10 Források sorrendben: Hajdú-Moharos József: *Magyar Településtár*. Kárpát-Pannon Kiadó. Bp., 2000. – Kárpát-medence. Domborzati térkép 1:1 000 000. Topográf Térképészeti Kft. – Magyarország autósatlása. 1:360 000. Topográf Térképészeti Kft. – Szlovákia autóstérkép 1:400 000. Topográf Térképészeti Kft.

11 Vö. MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1960-as évek. *Catastrum*, 9. (2022) 1:37–48.

12 A 6. konferenciára l.: <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnConf6.html>

13 MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1980-as évek (2. rész). *Catastrum*, 10. (2023) 4:41–54.; Uő: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1960-as évek. *Catastrum*, 11. (2024) 3:35–47.

14 Report of Hungary. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnConf6.html>

kát. Ezek a nevek sajnálatosan nem fértek bele az UNGEGN terminológiájának endonima/exonima fogalompárjába az aktuális meghatározások szerint.¹⁵ Endonima: egy topográfiai alakulat neve valamely nyelven, amelyet azon a területen beszélnek – eszerint a *Nagyvárad*, *Érsekújvár*, *Szabadka* nevek kétségkívül endonimák; exonima: egy bizonyos nyelvben használt név egy olyan topográfiai alakulatra, amely kívül fekszik azon a területen, ahol ez a nyelv hivatalos, és amely név nem csak mellékjelek használata vagy átírás miatt különbözik az endonimától – eszerint a fellebb említett városnevek exonimák. Az ellentmondás lényege, hogy egy név per definitionem nem lehet egyszerre exonima és endonima is. A földrajzi tájékozódás és a térképi ábrázolás szempontjából nemzetközi viszonylatban korántsem elhanyagolható kérdést egy későbbi konferencián sikerült új definícióval tisztázni.

Földi Ervin a szakkifejezések szótárához fűzött számos észrevételt, amelyeket a konferencia jórészt elfogadott.¹⁶

Az ECSEED-nek a 12., a tárgyalt ciklusban első budapesti találkozására 1993. szeptember 6–10. között került sor, amelyre hazánkon kívül Albánia, Bulgária, Ciprus, Csehország, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia és Ukrajna küldte el a földrajzi nevekben illetékes testületeinek delegációját.¹⁷ Ahogy azt Zsámboki Sándor a megnyitójában hangsúlyozta, az országok fele 1990 után, a szövetségi államok felbomlása során alakult, így először vettek részt ECSEED-megbeszélésen.¹⁸ 1993-ban már arról számolhattak be, hogy mindenütt sikeresen felálltak a bizottságok, és ezek többnyire jogszabályi megerősítést kaptak. A konferencia két fő témája a régió 1990 utáni névváltozásainak követhetetlenül nagy száma és az, hogy a szovjet utódállamok helyneveinek átírására

■ Pokoly Béla (Pokoly Béla családi fényképeiből)

szinte minden országban saját átírási rendszer van életben. Albániában minden, eredetileg is latin betűs nevet fonetikusán átírnak. Ukrajna – ahol merőben új helyzetet jelentett, hogy megszűnt az orosz nyelvű hivatalos nevek szerepe – bemutatta új, egyelőre nem kodifikált latin betűs átírási rendszerét. Élénk vitát váltott ki az országok eltérő értelmezése az exonimadefinícióra vonatkozóan, és ennek megfelelően az eltérő gyakorlatuk. Hazánk és Lengyelország a kizárólagosan hazai használatra szánt térképeken, atlaszokban széles körben feltünteteti az exonimákat, Csehország és Szlovákia az álláspontjuk szerint az ENSZ-nek az exonimák csökkentésére vonatkozó ajánlásának tesznek eleget, amikor erősen korlátozzák ezek használatát.

15 POKOLY BÉLA: Tájékoztató az ENSZ 6. földrajzinév-egységesítési konferenciájáról. Kézirat. Bp., 1992. október 20. Lechner Nonprofit Kft.

16 UNGEGN Dictionary of Toponymic Terminology. Későbbiekben könyv formájában is megjelent: *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names*. Edited by Naftali Kadmon. United Nations. New York, 2002.

17 Report of the East Central and Southeast European Division on activities performed in the standardization of geographical names in the period 1992–1994. Prepared by Béla Pokoly. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnSession17.html>

18 ZSÁMBOKI SÁNDOR az első demokratikusan választott kormány idején a Földművelésügyi Minisztérium Földügyi és Térképészeti Főosztályának vezetője volt.

A második ülés 1996. április 2–4. között zajlott ugyancsak Budapesten.¹⁹ A fenti országok vettek rajta részt azzal a különbséggel, hogy Bulgária írásban küldte el az anyagait. Dr. Jójárt László helyettes államtitkár (Földművelésügyi Minisztérium) az ülés megnyitóján felhívta a figyelmet az informatikai hálózatok gyors fejlődésére, különösen a számunkra fontos térinformatika területén. A tanácskozás az UNGEGN-ülések mintájára nyolc fő téma köré szerveződött: a) földrajzi nevekben illetékes testületek helyzete, b) földrajzinév-tárak és -adatbázisok; c) átírási rendszerek, d) országnévek, e) névírási útmutatók a térképszerkesztők és más szerkesztők részére, f) exonimák, g) egységesítés többnyelvű területeken, h) az UNGEGN határozatainak végrehajtása. A magyar küldöttség valamilyen pontban kedvező helyzetéről számolhatott be, ami a nemzetiségi nevek esetében talán inkább volt mondható jó lehetőségnek, mint jó eredménynek. Az egyik fő téma a digitális földrajzi névi adatbázisok voltak, eszmecsere az adattartalomról, a részletességről (a bázis méretarányáról), a technikai részletekről. Az országok egy kivételével eljutottak valamilyen szintre a digitalizálásban. A volt szovjet térség neveinek átírása továbbra is sok gondot okozott. A tanácskozás bátorította az országokat a nemzetközi használatra szánt tájékoztatók és kiadványok készítésére, leginkább a névírási útmutatókra (Toponymic guidelines) utalva.

A kisebbségi nevek ügye borítékolhatóan erős vitát hozott, illetve az országok egy részét még felkészületlenül érte. Egyedül Szlovénia mutatkozott teljesen nyitottnak az olasz és a magyar kisebbségi nyelvek használatára, míg az országok fele a kisebbségi területek neveit vagy a hivatalos nyelven standardizálta, vagy kizárólag a hivatalos nyelv ortográfiáját használva rögzítette a kisebbségi nyelvek neveit. A magyar delegáció megosztotta a szomszédos

országok magyar neveivel kapcsolatos problémáit, amelyek egyre gyakrabban készítették állásfoglalásra a bizottságot. Amikor az utolsó hivatalos magyar adat (1913. évi helységnév-tár) és a modern kisebbségi névhasználat ütközésben áll, akkor a kisebbségi névhasználatot tekintjük alapnak, de nem mondhatunk le a megfelelő egyedítésről sem. Pokoly kijelentette, hogy nem tudja exonimának tekinteni a határokon kívüli magyar neveket, és hogy az UNGEGN újabb endonima/exonima definíciója támogatja ebben. Ha egy ország még ha speciális célokra standardizált is kisebbségi neveket, az endonimának tekinthető. A szlovák küldöttség ragaszkodott ahhoz, hogy ha egy bizonyos célra standardizáltak kisebbségi neveket (pl. közúti jelzőtáblákon való feltüntetésre), akkor azok csak arra a bizonyos célra használhatók.

Albánia számos tekintetben különutasnak bizonyult. Továbbra is minden nevet fonetikusán albán nyelvre átírva használnak, legyen az hazai kisebbség vagy nem latin írású nyelv, de még a latin betűs idegen nyelvek neveit is átírják. A tanácskozás felhívta a figyelmet arra, hogy ez a gyakorlat szembemegy az ENSZ ajánlásaival (pl. az exonimák száma tekintetében).

Az 1997 áprilisában rendezett 14. ülésen az előző ülés résztvevőin túl Macedónia is küldött egy képviselőt. Dr. Fenyő György főosztályvezető megnyitójában kiemelte, hogy 1997 elején lépett életbe a földmérési és térképészeti tevékenységről szóló törvény, amely már állami alapfeladatként határozza meg a hazai földrajzi nevek megállapítását, nyilvántartását és az abból való adatszolgáltatást. A rendezvényen az FM informatikusainak segítségével a résztvevők tanulmányozták az Amerikai Egyesült Államok GEOnet szolgáltatásán keresztül az interneten elérhető különböző földrajzinév-állományokat (ebben az évben a világhálót a Föld lakóinak csak kb. 0,8%-a használta!).

19 Report of the East Central and South-East Europe Division. Submitted by Béla Pokoly. <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnSession18.html>

FÜGGELÉK

A 22. ülés 22/285. számú határozatában foglalt, módosult helyesírású határon túli magyar helységnevek

Ez a határozat (felsorolás) csupán helyesírási célokat szolgál, és nem foglal magában a nevek használatára vonatkozó semmilyen állásfoglalást.

Az 1913. évi megyei beosztás dőlt betűkkel, a mai országnevek pedig a következő rövidítésekkel találhatók: A = Ausztria, HR = Horvátország, J = Jugoszlávia, R = Románia, SZK = Szlovákia, SZN = Szlovénia, U = Ukrajna.

Alsódomború *Zala* HR
 Alsónyíresd *Trencsén* SZK
 Alsónyíresfalva *Hunyad* R
 Alsósújtó *Nyitra* SZK
 Alsószőlős *Nyitra* SZK
 Alsóvárosvíz *Hunyad* R
 Aszúbeszterce *Beszterce-Naszód* R
 Bánnyíres *Trencsén* SZK
 Basahíd *Torontál* J
 Béganyíresd *Krassó-Szörény* R
 Béltekhódos *Szatmár* R
 Beregszőlős *Bereg* U
 Bírószerék *Vas* SZL
 Bisztranyíres *Krassó-Szörény* R
 Borbátvíz *Hunyad* R
 Búcsúháza *Pozsony* SZK
 Búza *Szolnok-Doboka* R
 Búzád *Temes* R
 Búzafalva *Abaúj-Torna* SZK
 Búzaháza *Maros-Torda* R
 Búzahely *Vas* SZKL
 Búzamező *Szolnok-Doboka* R
 Búzás *Trencsén* SZK
 Búzásbesenyő *Kis-Küküllő* R
 Búzásbocsárd *Alsó-Fehér* R
 Csékehódos *Bihar* R
 Csernahévíz *Krassó-Szörény* R
 Csigérszőlős *Arad* R
 Dóczyfűrésze *Bars* SZK
 Drávaóhíd *Zala* J
 Dülőfalva *Szolnok-Doboka* R

Érkisszőlős *Szilágys* R
 Érszőlős *Szilágys* R
 Fehérvíz *Hunyad* R
 Fehérvíz *Zólyom* SZK
 Felsődomború *Zala* HR
 Felsőnyíresd *Trencsén* SZK
 Felsőnyíresfalva *Hunyad* R
 Felsőújító *Nyitra* SZK
 Felsőszőlős *Nyitra* SZK
 Felsőtyúkós *Nagy-Küküllő* R
 Felsővárosvíz *Hunyad* R
 Földszín *Nagy-Küküllő* R
 Garamhídvég *Zólyom* SZK
 Garamszőlős *Bars* SZK
 Gyapjú *Bihar* R
 Gyepűfüzes *Vas* A
 Gyepűpataka *Bihar* R
 Gyepűsolymos *Bihar* R
 Gyergyóhódos *Csik* R
 Hercegszőlős *Baranya* HR
 Hévízkáránd *Bihar* R
 Hídalmás *Kolozs* R
 Hidegvíz *Nagy-Küküllő* R
 Hídvég *Háromszék* R
 Hódosfalva *Kolozs* R
 Ipolyhídvég *Hont* SZK
 Jákóhódos *Bihar* R
 Jankahíd *Torontál* J
 Káptalanhódos *Bihar* R
 Keménynagyszőlős *Nagy-Küküllő* R
 Keviszőlős *Torontál* J
 Kishídvég *Bereg* U
 Kőhídgyarmat *Esztergom* SZK
 Krasznahídvég *Szilágys* R
 Kunszőlős *Torontál* R
 Lendvahídvég *Zala* SZN
 Malomvíz *Hunyad* R
 Murányírad *Zala* HR
 Nagyszőlős *Ugocsa* U
 Nemeshódos *Pozsony* SZK
 Nyíresfalva *Zala* HR
 Nyíresújfalva *Bereg* U
 Nyírvölgy *Zala* HR
 Nyújtód *Háromszék* R
 Olthévíz *Nagy-Küküllő* R
 Ompolygyepű *Alsó-Fehér* R
 Óvíz *Szepes* SZK

Őrihódos Vas SZN
 Pozsonyszőlős Pozsony SZK
 Pusztahódos Bihar R
 Savanyúvíz Sáros SZK
 Síkabony Pozsony SZK
 Sógó Zemplén SZK
 Sűrűház Vas SZL
 Szamosborhíd Szatmár R
 Szamoshévíz Szolnok-Doboka R
 Szászsőlős Kis-Küküllő R
 Szásztúkos Nagy-Küküllő R
 Székásgyepű Alsó-Fehér R
 Székelyhíd Bihar R
 Székelyhódos Maros-Torda R
 Szépvíz Csík R
 Színfalú Szatmár R
 Szőlősegres Ugocsa U
 Szőlősgyula Ugocsa U
 Szőlőshegy Temes J
 Szőlőske Zemplén SZK
 Szőlősrosztoka Ugocsa U
 Szőlősudvarnok Torontál J

Szőlősvégárdó Ugocsa U
 Szörénybúzás Krassó-Szörény R
 Szúnyogd Bihar R
 Szúnyogdi Pozsony SZK
 Szúnyogfalu Trencsén SZK
 Szúnyogszék Fogaras R
 Temesszőlős Temes J
 Újvíz Trencsén SZK
 Úsztató Szilágy R
 Váldhíd Nagy-küküllő R
 Váradszőlős Bihar R
 Várvíz Bihar R
 Vasnyútfalu Vas A
 Vígtelek Gömör és Kishont SZK
 Vígvár Nyitra SZK
 Vízakna Alsó-Fehér R
 Víziszentgyörgy Zala HR
 Vízkelet Pozsony SZK
 Vízköz Máramaros U
 Vízlendva Vas SZN
 Zrínyifalva Zala HR
 Zsír Abaúj-Torna SZK

8 — Szlovák névtörvény

Pilis / *Fülekpilis* - Pleš LU
 Pinc - Pinciná LU
 Pódatejed - Povoda DS
 Pográny - Pohranice N
 Pólyán ?o / *Bodrogmező* - Poľany T
 Pozba - Pozba NZ
 Rad - Rad T
 Radnót / *Nemesradnót* - Radnovce RS
 Ragyolc - Radzovce LU
 Rakottyás - Rakytník RS
 Rapp - Rapovce LU
 Rárósmulyad / *Rárósmúlyad* - Muľa VK
 Reste - Rešica Kv
 Réte - Reca G
 Rimaszécs - Rimavská Seč RS
 Rimaszombat - Rimavská Sobota RS
 Rozsnyó - Rožňava R
 Rudna / *Rozsnyórudna* - Rudná R

Szalka / *Ipolyszalka* - Salka NZ
 Szalóc - Slavec R
 Szap - Sap / *Palkovičovo*, *Sap* DS
 Százd - Szazdice LE
 Szécsénke / *Ipolyszécsényke* -
 Sečianky VK
 Szécsénkovácsi / *Szécsénykovácsi* -
 Kováčovce VK
 Szelény - Seľany VK
 Szelőce - Selice G
 Szenc - Senec Bv
 Szentes / *Bodrogszentes* - Svätušie T
 Szentmária / *Bodrogszentmária* - Svätá
 Mária T
 Szentmihályfa - Michal na Ostrove DS
 Szentpéter / *Komáromszentpéter* -
 Svätý Peter K
 Szepsi - Moldava nad Bodvou Kv

■ Részlet Földi Ervin előterjesztéséből a szlovákiai táblatörvény magyar helységneveinek tárgyalására, FNB. 19. ülés, 1995. március 23. Dőlt betűkkel a javasolt eltérések: helyesírási javítások és azok a helységnevek, ahol a megkülönböztető előtagokat megtartani szükséges (Kézirat. Lechner Nonprofit Kft.)